

## **ВІДГУК**

офіційного опонента на дисертаційну роботу

**Гончарук Інни Вікторівни на тему:**

**«Забезпечення енергетичної незалежності агропромислового комплексу на засадах сталого розвитку»,** подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

### **1. Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок із науковими програмами.**

Концепція сталого розвитку, яка базується на екоцентричності, стала основним напрямом розвитку людської цивілізації, що означає інтегрування і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів, щоб нормалізувати благополуччя людини в нашому сьогоденні, не ускладнюючи можливості для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, у тому числі в енергоресурсах.

Необхідною умовою існування будь-якої держави сучасного світу є використання енергії. Енергетика має надзвичайно важливе значення для економіки та чинить великий вплив на всі її галузі, оскільки від неї залежить нормальне їх функціонування. Надійне, стабільне, достатнє, економічно ефективне, екологічно прийнятне забезпечення енергетичними ресурсами економіки країни є запорукою її енергетичної незалежності та сталості.

Енергетична складова впливає на сталість виробничо-технологічних процесів. Енергетика є одним із елементів сталого розвитку – серед цілей сталого розвитку досить важливе місце займає доступна та чиста енергія. У структурі системи оцінювання сталості країни, яку пропонують зарубіжні науковці, енергетика як індикатор складає 5% із 17 індикаторів вагою від 1 до 10%. Сталий розвиток енергетичного сектору, безумовно, пов'язаний із розвитком виробництва біопалив та їхнім розповсюдженням на ринку, на активізації політики енергоефективності та енергозбереження, а також на політиці протидії негативним наслідкам змін клімату.

Національний аграрний сектор, як і інші галузі економіки, у великих обсягах використовують різноманітні енергоресурси (нафту, газ тощо). Агропромисловий комплекс України є однією із бюджетоутворюючих галузей економіки країни, і не лише відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, а й виконує експортоформуєчу функцію. З огляду на це, стабільність функціонування сільськогосподарських підприємств АПК набуває особливого значення. Серед проблем аграрного сектора, які вимагають невідкладного розв'язання, особливе значення має надійне забезпечення енергетичними ресурсами та підвищення ефективності їх використання.

Україна є енергетично залежною країною від імпортованих викопних енергетичних ресурсів через недостатність власного забезпечення цими

ресурсами та власного виробництва, хоча володіє достатнім невикористаним потенціалом для забезпечення енергетичної незалежності не лише агропромислового комплексу, а й країни в цілому. В умовах скорочення світових запасів вуглеводнів і стрімкого зростання цін на них, вирішення енергетичних проблем лише за допомогою імпорту є недостатнім.

Така ситуація вимагає запровадження дієвих регуляторних інструментів, націлених на розвиток національної біоенергетики. Перехід до альтернативних видів палива в Україні допоможе вирішити також і екологічні проблеми: біопаливо не забруднює атмосферу, не сприяє глобальному потеплінню, не впливає на стан здоров'я населення через викиди, що спричиняють захворювання людей тощо.

Агропромисловий комплекс має ексклюзивні можливості виробництва й продуктивного використання біологічних, відновлюваних джерел енергії. Зазначене відіграє ключову роль для збалансування енергетичного критерію внутрішньогалузевим ресурсом.

Низький рівень споживання відновлюваних джерел енергії, зокрема біопалив, у структурі енергоспоживання України вимагають подальшої розробки новітніх системних підходів, скерованих на удосконалення енергетичної політики та енергетичної незалежності, розробки досконалих методів і принципів регулювання та узгодженої стратегії національної енергетики на засадах сталого розвитку, що нині є однією із найслабкіших ланок державного регулювання в Україні.

З огляду на це дослідження І.В. Гончарук, в якому сформовано теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації щодо удосконалення організаційних й оцінки економічних засад формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу на засадах сталого розвитку є безперечно актуальним.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно плану науково-дослідних робіт Вінницького національного аграрного університету і є складовою частиною державної, госпдоговірних та ініціативних науково-дослідних тем: «Розробка новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення енергетичної автономії аграрних підприємств» (номер державної реєстрації 0119U100786, 01.2019-12.2021 рр.), «Створення технології виробництва біогазу шляхом оптимізації складу біологічної суміші на основі відходів тваринництва та рослинних компонентів» (номер державної реєстрації 0118U100527, 04.2018-12.2020 рр.), «Розробка економічної моделі виробництва біогазу з різних видів сировини та різних потужностей біогазових станцій та установок» (номер державної реєстрації 0120U100994, 12.2019-12.2020 рр.), «Управління розвитком економічних систем в умовах міжнародної конвергенції аграрного бізнесу» (номер державної реєстрації 0117U004204, 01.2017-12.2020 рр.), «Використання відновлюваних енергетичних ресурсів у формуванні системи енергозабезпечення сільських територій» (номер державної

реєстрації 0118U001419, 04.2018-11.2018 рр.).

**2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.** Обґрунтованість наукових положень підтверджується опрацюванням великого масиву статистичних даних, наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, нормативно-правових актів, логікою та чіткістю поставлених завдань.

Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною відповідно до представлених у роботі доказів.

Для вирішення поставлених наукових завдань у роботі були використані різноманітні інструменти та методи, а саме: абстрактно-логічний метод (при опрацюванні теоретичних засад формування і забезпечення енергетичної незалежності в економіці й агропромислового комплексу); монографічний (для уточнення сутності категорійного апарату за тематичним спрямуванням роботи); економіко-статистичний (при виявленні тенденцій і закономірностей формування енергетичної незалежності для її забезпечення в економіці та агропромислового комплексу); графічний (для наглядного виявлення динаміки основних показників, що використовуються при аналізі організаційно-економічних тенденцій формування енергетичної незалежності для її забезпечення за сучасних умов господарювання); економіко-математичні методи (при економіко-математичному моделюванні оцінок стану енергетичної незалежності агропромислового комплексу застосовано теорію нечіткої логіки), а також методи системного підходу, узагальнення, статистичних спостережень.

Дисертаційна робота, виконана Гончарук І.В. є завершеним науковим дослідженням, в якому представлено авторський підхід до розроблення теоретичних і методологічних концепцій, засобів та інструментів.

У цілому структура і зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дисертантом дослідження. Робота насичена необхідним статистичним матеріалом. Висновки, наведені в дисертації, відображають сутність досліджуваної проблеми та логічно побудовані.

**3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження** полягає у розробці теоретико-методологічних та прикладних основ формування енергетичної незалежності для її забезпечення в агропромислового комплексу України.

Серед ряду цінних розробок дисертантки, що несуть наукову новизну і приріст наукових знань і по праву віднесені до вперше варто відзначити визначення сутності і обґрунтування теоретико-методологічних засад поняття «енергетична незалежність». На відміну від інших вчених, які енергетичну незалежність зачасти ототожнюють або вважають спорідненим поняттям із енергетичною безпекою, трактуючи поняття «енергетична незалежність» як можливість контролю за енергетичними ресурсами, здійснення оптимальної диверсифікації джерел і шляхів постачання в країну енергоносіїв, дисертантка

чітко розмежовує дані поняття і дає власне авторське бачення поняття «енергетична незалежність», що являє собою сформований організаційно, економічно і ресурсно сукупний енергетичний потенціал із власних джерел для задоволення енергетичних потреб держави, галузі на засадах сталого розвитку, екологічності та інноваційності (розділ 1, с. 57-65). Переконаливо доказуючи, що досягти енергетичної безпеки можна за рахунок здатності країни забезпечити себе паливно-енергетичними ресурсами, як із власних джерел, так і раціонального імпорту з декількох інших держав за рахунок експорту частки своїх товарів і послуг, проте енергетичної незалежності – ні, оскільки акцентує увагу на тому, що її можна досягти виключно за рахунок сукупного енергетичного потенціалу з власних джерел і особливу увагу приділяє наявному потенціалу в агропромисловому комплексі.

Заслужують на увагу запропоновані методичні положення і здійснений розрахунок потенціалу агропромислового комплексу у розвитку відновлюваних джерел енергії з метою формування його енергетичної незалежності, який базується на економічно обґрунтованій оцінці збалансування ресурсів галузі за такими напрямками, як виробництво біопалива, експорт сільськогосподарської продукції-сировини і гарантування національної продовольчої безпеки (розділ 3, с. 193-206). Представленими дослідженнями встановлено, що агропромисловий комплекс України має можливість за рахунок зміни структури експорту сільськогосподарської продукції та ефективного впровадження новітніх технологій і сучасних сівозмін, не зменшуючи експортного потенціалу галузі і забезпечуючи продовольчу безпеку, вирощувати біомасу на 10 млн. га земель сільськогосподарського призначення, з якої можна виробити енергії, яка в 6 разів перевищує потребу АПК України в енергії і дає можливість зменшити обсяги споживання традиційних джерел енергії Україною на 69,3%.

Варто відзначити удосконалення методичних засад і проведення аналізу впливу факторів на забезпечення формування енергетичної незалежності на основі побудови економіко-математичної моделі оцінювання та прогнозування її рівня, застосовуючи теорію нечіткої логіки (розділ 4, с. 294-311). Перевагою моделі є «гнучкість» її структури, що дає можливість вводити у до неї додаткові параметри чи вилучати наявні, розширювати діапазони варіації параметрів, змінювати взаємозв'язки між параметрами без зміни структури самої моделі. Розроблена модель має високу здатність адаптації до експертних даних завдяки наявності в ній значної кількості параметрів, які можуть бути оптимізовані. За результатами проведеного експерименту з моделювання впливу факторів на рівень енергетичної незалежності АПК України, було встановлено, що за умов збільшення земель вирощування біомаси та збільшення рівня виробництва біопалива можливо забезпечити високий рівень енергетичної незалежності АПК України. Це дозволяє визначити критерії ефективності прийняття управлінських рішень у процесі реалізації енергетичної політики на національному й галузевому рівні.

Цінними є удосконалені методичні положення з узагальнення зарубіжного досвіду формування енергетичної незалежності з використанням біологічних видів палива, що включають у себе необхідність інформаційно-аналітичної оцінки не лише процесу виробництва біопалив, а й споживання в частині виявлення специфіки інфраструктурного забезпечення, яке спрямоване на об'єднання зусиль усіх учасників економічної системи для колегіального вирішення енергетичних проблем, зокрема за рахунок кооперування – створення енергетичних кооперативів як успішного досвіду, що цілком прийнятний для національної економіки і агропромислового комплексу (розділ 3, с. 218-228). Важливими є запропоновані економічні моделі енергетичних кооперативів, що можуть застосовуватись українськими громадами, які представлені на базі вивчення успішного досвіду Німеччини, США, Австрії, Данії та інших країн і гармонізовані до чинного законодавства України і соціально-економічних умов.

Вважаємо позитивним визначення ролі обігу земель сільськогосподарського призначення у формуванні сівозмін енергетичних культур для виробництва біопалив, яка засвідчила макроекономічну орієнтацію аграрного сектору на задоволення високих експортних можливостей національної економіки щодо реалізації на зовнішніх ринках кількох найбільш затребуваних, високомаржинальних культур, а також дає підстави ствердно наголошувати на спроможності галузі формувати сталий потенціал енергетичної незалежності за рахунок розвитку біологічних видів палива (розділ 4, с. 240-252). Варто відмітити, що при формуванні сівозмін із енергетичних культур було враховано факт збіднення ґрунтів на вміст особливо важливих поживних речовин, таких як фосфор і калій та екологічні аспекти використання землі. Доведено, що земельна реформа і побудовані на ній земельні відносини можуть забезпечити бажаний ефект за умови політичної та організаційної підтримки держави, фінансової, податкової та матеріально-технічної спрямованості на реалізацію селозберігаючої моделі розвитку вітчизняного сільського господарства та його стабільне зростання; соціальної справедливості; впевненості селян у стабільності аграрної політики держави, а також стабільності законодавчої бази.

**4. Наукове та практичне значення роботи, використання результатів дослідження.** Наведені у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації мають теоретичну та практичну цінність.

Наукова цінність результатів проведеного дослідження полягає у тому, що викладені теоретичні положення дозволяють сформуванню єдиний теоретико-методологічний підхід щодо забезпечення енергетичної незалежності агропромислового комплексу на засадах сталого розвитку.

Основні наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження набули практичного застосування та були використані:

- Департаментом агропромислового розвитку, екології та природних

ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації - при розробці проєктів рішень, регіональних програм, у частині проєктування майбутньої моделі формування сільської економіки області (довідка №03.-01-39/3055 від 06.05.2020 р.);

- Державною екологічною інспекцією у Вінницькій області - при розробці проєктів рішень, регіональних програм у частині розробки дієвих заходів організаційно-економічного та адміністративного характеру у боротьбі з екологічними проблемами області, зокрема у частині поводження з відходами (довідка №1316/13 від 06.04.2020 р.);

- ТОВ «Органік-Д» - у виробничій діяльності теоретико-практичні аспекти впровадження безвідходних технологій виробництва біогазу з різної сировини на вітчизняних агроформуваннях для забезпечення енергетичної автономії аграрних підприємств (довідка №65 від 06.04.2020 р.);

- Уладово-Люлинецькою дослідно-селекційною станцією Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України – впроваджено запропоновану спеціальну сівозміну енергетичних культур для виробництва біопалив, зміну структури експорту сільськогосподарської продукції та ефективно впровадження новітніх технологій для вирощування біосировини для виробництва біопалив (довідка № 28 а від 20.03.2020 р.);

- у навчальному процесі Вінницького національного аграрного університету - при викладанні окремих частин навчальних дисциплін «Біопалива: ефективність виробництва і споживання в АПК України», «Інноваційне забезпечення виробництва біопалива», «Менеджмент ефективності виробництва та споживання біомас і біопалива», «Аграрна політика та земельні відносини», «Аграрна економіка і підприємництво» (довідка № 01.1-60-548 від 21.05.2020 р.).

#### **5. Повнота викладених положень дисертації у опублікованих працях.**

Основні положення і результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 37 наукових працях, з яких: 1 монографія, 1 підручник, 28 статей у наукових фахових виданнях, із них 9 статей – у закордонних виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз; 7 статей – у наукових виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, а також 5 тез доповідей на наукових конференціях.

Основні наукові положення, методологічні розробки та результати, одержані у процесі дослідження, доповідалися, обговорювалися й отримали позитивну оцінку на всеукраїнських та міжнародних семінарах і конференціях.

Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає чинним вимогам щодо публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

#### **6. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.**

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційну роботу Гончарук І.В., яка виконана на достатньо високому науковому рівні, слід висловити окремі побажання та

зауваження, які відносяться до дискусійних питань:

1. Не піддаючи сумнівам думки автора, що агропромисловий комплекс України має значний потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії, основними складовими такого потенціалу є енергетичні культури та сільськогосподарські відходи. Серед сільськогосподарських відходів, які мають найбільший потенціал виробництва біопалив автор слушно приділяє увагу відходам рослинного і тваринного походження (с. 203-204). Робота значно б виграла, якби здобувач приділив більше уваги використанню відходів лісопереробної промисловості та сільського господарства, з яких виробляють пелети і брикети та стічним водам, що утворились на підприємствах харчової промисловості, як сировини для виробництва біогазу.

2. Розглядаючи організаційно-економічні стимули енергетичної незалежності агропромислового комплексу України (с. 133-141), дисертантка широко представила механізми фінансових стимулів та податкових правил у європейських країнах для виробництва біопалив, проте, на нашу думку, доцільно було б також представити більш ширше стимули, щодо виробництва енергії сонячними електростанціями та вітровими генераторами.

3. На нашу думку, дисертаційне дослідження такого фундаментального рівня, при розрахунку потенціалу агропромислового комплексу у розвитку відновлюваних джерел енергії (с. 193-206), значно збагатило б аналітичне дослідження, якби автором було проведено аналітичні розрахунки ефективності експорту сировини у порівнянні з експортом готової продукції із доданою вартістю.

4. У розділі 5, при дослідженні рівня державного регулювання розвитку біоенергетики в Україні, на нашу думку, автору потрібно було б внести свої пропозиції, щодо введення у чинне законодавство зобов'язуючих норм і пільг при використанні біологічних видів палива, а також штрафів у разі недотримання законодавчих норм за прикладом країн ЄС, США, Бразилії та інших.

Разом із тим, наведені зауваження не знижують наукової цінності та практичної значущості дисертаційної роботи та не впливають на її загальну позитивну оцінку.

**7. Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам.** Дисертація та автореферат відповідають встановленим вимогам, що ставляться до докторських дисертацій. Повний обсяг роботи викладено на 447 сторінках. Основний текст дисертації становить 336 сторінок, містить 55 таблиць та 56 рисунків, 13 додатків, список використаних джерел.

Сформульовані у дисертації мета, об'єкт та предмет дослідження відповідають її темі. Усі поставлені задачі вирішено, а мету досягнуто. Зміст автореферату відповідає основним положенням, висновкам і рекомендаціям, які містяться в дисертаційній роботі.

### Загальний висновок

Дисертаційна робота Гончарук Інни Вікторівни на тему: «Забезпечення енергетичної незалежності агропромислового комплексу на засадах сталого розвитку» є цілісною завершеною, самостійно виконаною науковою працею, яка відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Дисертаційна робота має вагому наукову новизну, значний науковий та практичний інтерес та вирішує важливе наукове завдання щодо обґрунтування теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційних й оцінки економічних засад формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу на засадах сталого розвитку.

Зважаючи на актуальність вирішених у дисертаційній роботі завдань, отриманих наукових висновків, теоретично обґрунтованих принципових наукових положень, використаних сучасних методів наукових досліджень та підтвердженої практичної значимості можна стверджувати, що дисертаційна робота Гончарук Інни Вікторівни відповідає вимогам, які висуваються до докторських дисертацій (пп. 9, 10, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 2013 р. № 567), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент –  
член Комітету Верховної Ради України  
з питань освіти науки та інновацій,  
доктор економічних наук, професор,  
член-кореспондент НААН України

  
І.Г. Кириленко

